

СТУДЕНТСЬКА ЕТНОГРАФІЧНА ПРАКТИКА В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ОДЕЩИНИ

Розглядається досвід організації етнографічної практики студентів історичного факультету на теренах Одещини, участі студентів у вивченні традиційної культури українців в різноманітних формах: в процесі роботи з респондентами, з експозиціями краєзнавчих музеїв, виготовленні обрядових атрибутів, реконструкції обрядів, популяризації традиційних народних свят, в організації і проведенні шкільних народознавчих конкурсів, етнічних фестивалів.

Ключові слова: *етнографічна практика, традиційна культура, українці, Одещина*

Одним із завдань студентської етнографічної практики є закріплення теоретичних знань і практичних навичок організації польо-

вої роботи. Поєднання цих двох складових має важливе значення у підготовці кваліфікованого спеціаліста-етнолога, вчителя з народознавчою компетентністю і польова етнографічна практика не тільки надає такі можливості, але й дозволяє залучати студентів до науково-дослідного процесу, зокрема у вивченні традиційної культури українців. У даній розвідці узагальнений досвід проведеної роботи за період з 1993 року.

В силу різних причин тема традиційної культури українців Одещини і Одеси тривалий час не була предметом підвищеної уваги істориків і народознавців, насамперед місцевих. У полікультурному середовищі, яким є Одещина, ще у XIX ст. інтерес викликали культури різних етнічних груп, зокрема балканських переселенців, тоді як про українців, навіть на сторінках місцевих періодичних видань, свідчень було обмаль, хоча українці відігравали важливу роль в регіоні.

Найдавніші відомості про присутність українців у Степу знаходимо у спогадах турецького мандрівника Евлії Челебі [6]. Про українців часів існування фортеці Ені-Дунья у другій половині XVIII ст. згадував Г.Афанасьєв [1], а до цього часу великий регіон у Буго-Дністровському межиріччі знали як «Ханську Україну» [15]. Згадується і про те, що околиці Хаджибея в кінці XVIII ст. були заселені у тому числі і українцями [25, 681-682]. Український чинник був одним із основних у формуванні феномену культури Одеси [10, 29-34]. У наявних у нашому розпорядженні документах ми не знаходимо інформації про господарство і побут, звичаєво-обрядову культуру. І лише на початку XX ст. з'являються матеріали з окремих питань традиційної культури українців. Це нотатки Юрківського Б. [23, 36-40] про святкування Івана Купала поблизу Одеси в Дуфінці (суч. Нова Дофінівка), Сікіринського О. про весільну обрядовість в селах Глибокояр [22, 41-53], Северинівка [21, с.86-88, с.92-93], Дучинського М. [5, 501-522], Бахталовського Г. у Вилковому [2, с.40-41; 3], М.Карачківського на півночі Одещини [7, 158-202].

Зібраний матеріал не вводився до наукового обігу головним через відсутність належної підтримки і уваги радянської влади до українознавчої проблематики.

У кінці 40-х – 50-х, 80-х роках XX ст. на теренах Одещини були проведені польові розвідки Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР які поповнили джерельну базу для вивчення окремих сегментів традиційної культури [8, с.20]. У 1980-х роках

одеський науковець Ю. Г. Розуменко у своїх дослідженнях приділив увагу і українцям [20].

Обсяг емпіричного матеріалу не був достатнім для узагальнень у кожному із сегментів культурно-побутового комплексу українців Одещини. Брак джерельної бази позначився і при написанні перших дисертацій аспірантами кафедри археології та етнології України, в яких українці згадувались в контексті культур слов'янського населення.

З утворенням у 1993 році кафедри археології та етнології України з'явилась можливість виокремлення етнографічної україністики півдня України в окремих науковий напрям з долученням польових етнографічних практик, одним із навчальних завдань яких стало формування джерельної бази.

Враховуючи етнографічне розмаїття, природно-географічну специфіку Одещини, вважалось за доцільне проведення польових досліджень принаймні в трьох районах – Лісостепу, Степу, приморсько-лиманній зоні з Нижнім Подунав'ям, адже вказані особливості передбачають відповідну підготовку теоретичних і практичних завдань. Тому, на півночі в Лісостепу (Балтський і Кодимський райони), де українці складають абсолютну більшість (Балтський район – 89,8%, Кодимський – 94,8%) [16] увага зосереджувалась на вивченні традиційної культури як цілісного етнокультурного комплексу. Для цього, на підготовчому етапі студенти знайомились з історією краю, особливостями формування етнічного складу населення, визначенням теми, розробкою запитальників за задалегідь визначеними темами.

Якщо деякі завдання, такі як історія краю, формування етнічного складу населення є однаковими для трьох районів, то розробка практичної складової здійснювалась з урахуванням регіональної специфіки, як природно-географічної. Так, наприклад, в процесі польових розвідок у Буджаку, значна увага приділялась дослідженню міжкультурних взаємин та їх проявів у традиційній культурі українців.

Поступове накопичення емпіричного матеріалу дало можливість використовувати його у навчальному процесі підготовки фахівців за спеціальністю «етнологія». Зібрані під час етнографічних практик матеріали використовувались студентами для написання курсових і дипломних робіт, підготовки наукових доповідей на конференції, написання статей. Апробація зібраного матеріалу відбувалась не лише на щорічних звітних студентських конференціях Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, а й на конференціях між-

народного рівня, що проводились в Одесі, Києві, Львові, Чернівцях, Харкові, Тернополі. З 2012 року після створення при кафедрі наукового етнологічного студентського товариства НЕСТ за ініціативи студентів започаткована міжнародна конференція «Етнічна культура в глобалізованому світі», вже проведено дев'ять наукових зібрань (з виданням збірки матеріалів) за участі молодих науковців з інших міст та країн. За вельми приблизними підрахунками, за 25 років студентами було прочитано майже 450 доповідей і надруковано понад 200 статей, що має важливе значення для вибору наукової теми і продовження навчання в аспірантурі за спеціальністю «етнологія», «історія та археологія» (з 2017 року).

Та не менш важливим в процесі польової практики стала підготовка студентів до просвітницької роботи у різноманітних формах популяризації знань про народні обряди і звичаї, традиційну культуру українців в цілому [11; 12]. У полі студенти накопичували відомості про обрядову культуру і здійснювали реконструкції обрядів з подальшою інсценізацією. Підготовлені у такий спосіб театралізовані вистави демонструвались у спеціальних дитячих закладах, школах-інтернатах міста Одеси і області. Досвід роботи неодноразово був оприлюднений у низці доповідей та наукових публікацій [4; 10; 11; 12; 17; 18; 19].

Збагачення практичним досвідом, знаннями і навичками дали можливість для участі студентів в організації і проведенні таких важливих заходів як обласний конкурс для школярів «Традиційні обряди мого села» в Балті, Татарбунарах і Одесі [12, с.49].

Щорічна етнографічна практика в полі має обов'язкове продовження в практичній просвітницькій роботі, викликає громадський позитивний резонанс через систему ЗМІ, привертає увагу різноманітних організацій – обласної і районних адміністрацій, краєзнавчих музеїв, туристичних операторів. Так, у 2007 – 2008 роках під час проходження етнографічної практики студенти взяли активну участь у спільному з Миколаївською районною адміністрацією проєкті дослідження історії Голодомору 1932-1933 років. На підготовчому етапі вивчали архівні матеріали щодо діяльності місцевої влади у 1932-1933 роках і під час спілкування зі свідками Голодомору. Крім збору достовірної інформації, студенти мали можливість сформулювати власні висновки і розуміння політики радянської влади по відношенню до українських селян. Результатом наполегливої праці стала мо-

нографія про трагічні сторінки перебігу цих подій «У скорботних 1932-1933 роках» [14].

Співпраця з адміністрацією Миколаївського району продовжилась у наступні роки. З'явилась можливість здійснювати обстеження території всього району. Робота в десятках сіл за період проходження практики здійснювалась за розробленими відповідними програмами, які передбачали дослідження всього комплексу традиційної культури українців конкретного району. Значний обсяг отриманої від респондентів інформації став основою для здійснення порівняльного аналізу і з'ясування наявних етнокультурних особливостей, причин їх формування і введення до наукового обігу окремим виданням присвяченим традиційній культурі українців району «Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський р-н)» [13].

Інший напрям проведення польової етнографічної практики пов'язаний із співпрацею з етнографічними, краєзнавчими музеями. Такі практики проводились у Кодимському районі в 2012-14 роках, на базі історико-етнографічного комплексу Фрумушика-Нова в Тарутинському районі в 2015-2018 роках.

На Кодимщині студенти мали можливість порівнювати зібраний емпіричний матеріал із музейними експозиціями і фондами. Робота виявилась плідною з точки зору з'ясування особливо актуальних для цього району питань, пов'язаних з ткацтвом, міжкультурними інтерференціями, еволюцією орнаментики ткацьких виробів за останнє століття, успадкуванням традиції сучасними майстринями вишивки. Варто відзначити роботу студентів у семінарі в Кодимському краєзнавчому музеї за участю народних майстринь. Корисними були дискусії з питань актуальності продовження традиції народних промислів в сучасних умовах, пошуках стимулюючих можливостей підтримки народної творчості, збереження і розвитку особливостей місцевої культури. [12]

В рамках етнографічної практики продовжилась співпраця з Одеським обласним державним телебаченням, зокрема у створенні телевізійних передач народознавчого характеру, зокрема у Кодимському історико-краєзнавчому музеї [12].

Практика на базі історико-етнографічного комплексу Фрумушика-Нова, що знаходиться в Буджаку в Тарутинському районі Одещини,

здійснювалась з урахуванням етнографічної специфіки регіону. Полікультурне середовище надає унікальні можливості для вивчення розвитку культур у взаємодії. На території комплексу знаходиться краєзнавчий музей, експозиції якого презентують артефакти господарства і побуту практично всіх етнічних груп і українців Буджака. Вони є важливою ланкою підготовки студентів до безпосередньо польових розвідок, адже формують загальне уявлення про етнографічну палітру краю, готують до адекватного сприйняття численних інокультурних компонентів в життєдіяльності кожної групи, що найбільш яскраво проявляється саме у Буджаку.

Окремим напрямом студентської практики стала реконструкція об'єктів, які відображають історичну і культурну тяглість традицій з найдавніших часів. Зокрема йдеться про господарські об'єкти і знаряддя для обмолоту і зберігання зерна, утримання домашніх тварин тощо. За цією програмою були реконструйовані зернові ями, місця утримання дрібної рогатої худоби в степу, обрядові знаряддя і пристрої.

Етнографічна практика в Фрумушиці-Нова відзначається ще однією особливістю. В 1946 році молдавське село Фрумушика-Нова було ліквідовано у зв'язку з будівництвом військового полігону, а його мешканців розселено у навколишніх селах. Як відбувалась господарська, побутова, соціальна адаптація, розвивалась традиційна культура в цілому – ці питання визначили пріоритетні завдання етнографічної практики не тільки для молдован. Українці в зону досліджень переселялись в різні часи і з різних місць: українських поселень у Буджаку, із Західної України напередодні II Світової війни (названі місцевим населенням як «поляки»). За чисельністю вони поступалися молдованам і болгарам, до того ж розселялись здебільшого в існуючі на той час поселення, переважно молдовські. Такий характер розселення не сприяв підтримці і розвитку обрядової практики і традиційної культури в цілому, і порівняно за короткий час чимало було втрачено. Тому відродження, хоча б основних традиційних календарних свят українців стало одним із основних завдань етнографічної практики, адже відомості про українські традиційні свята, обряди ще зберігаються в пам'яті людей і їх відродження цілком реальне шляхом реконструкції і активної популяризації.

Одним із таких свят – Івана Купала – виявилось для студентів корисним з точки зору накопичення інформації для написання сценарію з включенням місцевих компонентів, виготовлення обрядових атри-

бутів. Щорічно, починаючи з 2015 року на базі Фрумушки-Нова під час етнографічної практики студенти демонстрували свято Івана Купала українським та іноземним туристам.

Завдяки багаторічним етнографічним студентським практикам в сільській місцевості активно поширюються і популяризуються знання про важливість і значимість культурної спадщини на Одещині. В районах області все більше уваги приділяється організації і проведенню традиційних народних свят, обрядів в різноманітних формах. Однією із таких є етнофестивалі. Подібні масштабні заходи включаються також до програмних завдань етнографічної практики. Так, в організації етнофестивалю «Кодима-Фест» у 2018 році брали участь студентки-історики. Специфіка етнофестивалю відкрила нові додаткові можливості у різноманітненні методики польової роботи, навичок і умінь популяризації народної спадщини. З цією метою студенти розробили проекти заходів своєї участі у фестивалі. На основі польових матеріалів, документів і спеціальної літератури, на створених локаціях демонстрували побут козаків під час походу, традиційні форми дозвілля і розваг українців Кодимщини під час календарних свят і виконання обрядів. З метою вивчення громадської думки про етнофест, проведено анкетування результати якого будуть використані у навчальному процесі, написанні курсових і дипломних робіт. Також студенти-практиканти здійснювали підготовлені ними екскурсії на локаціях реконструйованих об'єктів стародавніх культур на теренах Кодимщини.

Отриманий досвід безперечно корисний для удосконалення і оптимізації етнографічної практики студентів, продукуванням ідей, реалізація яких у перспективі сприятиме подальшому накопиченню етнографічних знань, підготовки кваліфікованих вчителів-народознавців.

Kushnir Viacheslav, Petrova Nataliia

STUDENT ETHNOGRAPHIC PRACTICE IN CONTEXT OF STUDY OF TRADITIONAL CULTURE OF UKRAINIANS OF ODESA REGION

The article is sanctified to the analysis and consideration of experience of organization of ethnographic practice of students of historical faculty

on the walks of life of Одещини, to participating of students in the study of traditional culture of Ukrainians in various forms: in the process of work with respondents, with the displays of regional museums, making of ceremonial attributes, reconstruction of ceremonies, popularization of traditional folk holidays, in organization and realization of school competitions of ethnology, ethnic festivals.

Key words: *ethnographic practice, traditional culture, Ukrainians, Odesa region*

Список використаної літератури та джерел

1. Афанасьев Г. А. История г.Одессы // Одесские новости. – 1894. – 22 августа. – № 3047.
2. Бахталовский Г. Весільні пісні (с.Дуфінка, Макогінка, Чабанка біля Одеси // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. – Одеса, 1925. – Ч. 2-3. – С. 40-41.
3. Бахталовский Г. Посад Вилков.- Кишинев, 1881.- 56 с.;
4. Горчакова О. А., Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Виховний потенціал етнопедagogічного досвіду у формуванні морально-етичних цінностей сучасної молоді: гендерний аспект // Науковий вісник Південно-Українського державного педагогічного університету ім.К. Д. Ушинського (збірник наукових праць). Спеціальний випуск „Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи”. – Одеса: ПДПУ ім.К. Д. Ушинського, 2005. – С. 229-233.
5. Дучинский Н. Свадебные обряды в Ольгопольском уезде Подольской губернии // Живая старина. – Вып. III. – год шестой., 1896. – С. 501-522.
6. Евлія Челебі. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. – Одеса: Гермес, 1997 – 84 с.
7. Карачківський М. Північно-Західна Балтщина (історико-географічні матеріали на підставі подорожі влітку 1928 року) // Історико-географічний збірник ВУАН. - К., 1929. - Т. 3. - С. 158-202.
8. Кушнір В. Г. Господарство і побут населення Південно-Західної України в епоху розпаду первісного суспільства (II тис. до н.е.) - Одеса: Гермес, 1999. – с.20.
9. Кушнір В. Г. Українці Одеси: до аналізу етнографічної спадщини О. І. Маркевича // ЗІФ. – Вип. 16. – Одеса: "Астропринт", 2005. – С. 29-34.
10. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна культура українців у системі виховання міської молоді // Етнокультурні процеси в укра-

- інському урбанізованому середовищі ХХ століття. Збірник науково-теоретичних статей. Вип. 2.-Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 40-44.
11. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Українознавчий компонент у вихованні студентів історичного факультету // Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 24-25 травня 2006 р., м.Одеса: Астропринт, 2006. – С. 11-14.
  12. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Українознавчий компонент у навчально-виховному процесі: навчально-методичний посібник / В. Г. Кушнір, Н. О. Петрова. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. – 74 с.
  13. Кушнір В. Г., Петрова Н. О., Поломарьов В.М. Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський р-н). – Одеса СМІЛ, 2010. – 392 с.
  14. Кушнір В. Г., Петрова Н. О., Поломарьов В. М. У скорботних 1932-1933 роках.- Одеса, вид-во КП ОМД, 2008.- 298 с.
  15. Лебединцев А. Г. Ханская Украина // ЗООИД. – 1844. – Т. 1. – С. 2.
  16. Населення Одеської області. Електроний ресурс. // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82-%D1%96#/media/File:Odeska2001ukrainians.PNG
  17. Петрова Н. До проблеми збереження етнічної ідентичності в полікультурному середовищі Півдня України //Буковинська міжнародна історико-красназнавча конференція, присвячена 140-річчю заснування першого українського культурно-освітнього товариства на Буковині «Руська бесіда» (7; Чернівці, 27-28 листопада 2009 р.): Тези /Наук.ред. О. В. Добржанський. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 328-329.
  18. Петрова Н. О. Етнокультурна ідентичність в умовах полікультурного середовища (традиції і сучасність Одещини) //Міжнародний діалог слов'янських спільнот Центральної і Східної Європи. Тези Міжнародної наукової конференції. 24-25 травня 2012 року. Частина II. – К., 2012. – С. 222-223.
  19. Петрова Н. О. Проблеми збереження традицій в полікультурному середовищі (досвід роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова) //Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць /

- Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. - Чернівці: Видавництво «Прут», 2009. – Том 2 (28). – С. 169-177.
20. Розуменко Ю.Г. Этнографическое изучение населения юга Украины в XIX – начале XX века. Автореф.канд.диссертации.- Минск, 1986. – 18 с.
  21. Сікіринський О. Етнографічні матеріали // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. – Одеса, 1925. – Ч. 2-3. – С. 86-88, 92-93.
  22. Сікіринський О. Українське весілля (с.Глибокояр Тираспільської округи // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. – Одеса, 1925. – Ч.2-3. – С. 41-53.
  23. Юрківський Весільний обряд у селі Дуфінці на Одещині // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. – Одеса, 1925. – Ч.2-3: Секція етнографічно-лінгвістична. – С. 36-40.
  24. Яковлев В. А. К истории заселения Хаджибея (1789-1795): к столетию завоевания Хаджибея. – Одесса, 1889. – 57, [1] с.
  25. Яковлев В. Жалоба, поданная в 1791 году хозяевами двух хуторов на татарской балке (что близь Одессы) на русскаго офицера из Хаджибея и сопровождавших его сержанта, лекаря, солдат и матросов, уведших съ собою всех женщин изъ пяти дворов // ЗО-ОИД. – Т.XV. – Одесса, 1889. – С. 681-682.